

دانشکده اقتصاد و مدیریت

گروه حسابداری

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته حسابداری

موضوع:

"بررسی اثر خصوصی سازی بر عملکرد بنگاههای مشمول واگذاری"

اساتید راهنما:

دکتر محمد ایمانی بوندق

دکتر پرویز پیری

اساتید داور:

دکتر سعید جبارزاده

دکتر حمزه دیدار

تنظیم و نگارش:

شهر روز توبره ریزی

تابستان ۱۳۹۱

تقدیم به

مسافر فاصله ها

آنکه آفتاب مهرش در آستانه قلمم، همچنان پیر جاست و هرگز

غروب نخواهد کرد

تقدیر و تشکر

سپاس بیکران پروردگار جهانیان و یگانه معبود عاشقان را که با الطاف بیکرانش انسان را به زیور عقل و دانش آراسته و با نعمت قلم و بیان، شرافت والایی را به بشر عطا نمود.

بر خود لازم می‌دانم که مراتب سپاس و تشکر را از اساتید راهنمای ارجمندم جناب آقای دکتر پرویز پیری و جناب آقای دکتر محمد ایمانی برندق را به جا آورم. اساتید ارجمندی که طی دوره تحصیل و در تمامی مراحل اجرا و تدوین پایان نامه همواره از راهنمایی‌ها و الطاف بی‌شائبه‌شان بهره‌مند شده‌ام. از اساتید محترم داور پایان نامه جناب آقای دکتر حمزه دیدار و جناب آقای دکتر سعید جبارزاده که با مطالعه دقیق و راهنمایی‌های ارزنده‌شان به غنای هر چه بیشتر پایان نامه کمک نموده‌اند، مراتب سپاس و قدردانی را به جا می‌آورم.

از زحمات پدر بزرگوام، مادر مهربان و خواهران و برادران عزیزم که تمامی موفقیت‌ها، بلکه هستی‌ام را رهین تلاش‌ها و زحمات طاقت فرسایشان هستم، تشکر و قدردانی می‌نمایم.

در نهایت از همکاری و همدلی دوستان عزیزم آقایان مهندس: مرتضی چشمه‌سری، فرهاد غلامی، رضاجلیلی، آزاد دهقانی، اشکان ریزه‌وندی، شهاب‌الدین سهرابی، امید قشقایی و مهدی گل‌پرور که بنده را در به‌ثمر رساندن این پژوهش یاری و مساعدت نمودند، کمال تشکر را دارم.

چکیده

ابن خلدون نظریه پرداز معروف مسلمان می گوید، اگر دولت تجارت کند مردم فقیر و دولت ضعیف می شود و اگر مردم تجارت کنند، مردم غنی و دولت قوی می شود. هدف این تحقیق بررسی اثر خصوصی سازی بر عملکرد بنگاههای مشمول واگذاری طی سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۶ (و بررسی ۳ سال بعد تا پایان سال ۱۳۸۹) می باشد. در این تحقیق، عملکرد مالی و عملیاتی به عنوان متغیر وابسته پژوهش و خصوصی سازی (درصد سهام شناور آزاد) به عنوان متغیر مستقل پژوهش در نظر گرفته شده است. جامعه آماری تحقیق نیز در بر گیرنده شرکتهای است که در بازه زمانی ۱۳۸۰-۱۳۸۶ به بخش خصوصی واگذار شده اند. برای آزمون فرضیه ها از تحلیل رگرسیونی چندگانه براساس داده های تلفیقی استفاده شده است. یافته های تابلویی حاکی از تاثیر معنادار خصوصی سازی بر عملکرد مالی (به غیر از نسبت بازده فروش و نسبت مخارج سرمایه ای به فروش) و عملکرد عملیاتی است.

واژگان کلیدی: خصوصی سازی، عملکرد مالی و عملیاتی، داده های تابلویی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

۲	۱-۱- مقدمه .....
۴	۱-۲- تشریح موضوع و بیان مساله.....
۷	۱-۳- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق .....
۸	۱-۴- شکل گیری و بیان فرضیه های تحقیق .....
۱۱	۱-۵- روش انجام پژوهش .....
۱۱	۱-۵-۱- روش پژوهش و گردآوری داده ها .....
۱۲	۱-۵-۲- جامعه و نمونه آماری تحقیق.....
۱۲	۱-۵-۳- روش های مورد استفاده برای تجزیه و تحلیل داده ها .....
۱۳	۱-۶- تبیین متغیرهای تحقیق .....
۱۴	۱-۶-۱- متغیر مستقل .....
۱۴	۱-۶-۲- متغیر وابسته .....
۱۴	۱-۶-۳- متغیر کنترل .....
۱۴	۱-۷- اهداف تحقیق .....
۱۵	۱-۷-۱- اهداف نظری .....
۱۵	۱-۷-۲- اهداف کاربردی .....
۱۵	۱-۸- تعریف واژه ها و اصطلاحات تخصصی تحقیق .....
۱۶	۱-۹- محدودیتهای تحقیق .....
۱۶	۱-۱۰- چارچوب فصول آتی تحقیق .....
۱۶	۱-۱۱- خلاصه فصل .....

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۱۸	۲-۱- مقدمه
۱۹	۲-۲- تاریخچه خصوصی سازی
۱۹	۲-۲-۱- تاریخچه خصوصی سازی در جهان
۲۰	۲-۲-۲- نگاهی به تاریخچه خصوصی سازی در برخی کشورها
۲۱	۲-۲-۳- تاریخچه خصوصی سازی در ایران
۲۳	۲-۲-۳-۱- تاریخچه و مروری بر سیاستهای کلی اصل ۴۴ قانون اساسی
۲۵	۲-۳- خصوصی سازی، روشها واهداف
۲۵	۲-۳-۱- تعاریف خصوصی سازی
۲۶	۲-۳-۲- دلایل خصوصی سازی
۲۶	۲-۳-۲-۱- علت گرایش به خصوصی سازی در شرکتهای دولتی
۲۸	۲-۳-۲-۲- دلایل نظری مخالف مالکیت خصوصی بنگاههای اقتصادی
۳۰	۲-۳-۲-۳- دلایل نظری حامی مالکیت خصوصی بنگاههای اقتصادی
۳۲	۲-۳-۳- اهداف خصوصی سازی
۳۴	۲-۳-۴- روشهای خصوصی سازی
۳۸	۲-۳-۵- قیمت گذاری سهام در خصوصی سازی
۳۸	۲-۳-۵-۱- بررسی تاریخچه قیمت گذاری سهام
۴۰	۲-۳-۵-۲- روشهای قیمت گذاری سهام
۴۱	۲-۴- کارایی بنگاه و محاسبه شاخصهای مالی و عملیاتی در خصوصی سازی
۴۲	۲-۵- رابطه ی بین خصوصی سازی و عملکرد مالی و عملیاتی
۴۳	۲-۶- پیشینه ی تحقیق
۴۳	۲-۶-۱- مطالعات خارجی مرتبط با خصوصی سازی و عملکرد
۵۵	۲-۶-۲- مطالعات داخلی مرتبط با خصوصی سازی و عملکرد

فصل سوم: روش تحقیق

۵۶	۲-۷- خلاصه فصل
۶۳	۳-۱- مقدمه
۶۳	۳-۲- تعریف و بیان جامعه آماری
۶۴	۳-۳- نمونه آماری و روش نمونه گیری
۶۴	۳-۴- روش جمع آوری داده ها
۶۵	۳-۴-۱- روش کتابخانه ای
۶۵	۳-۴-۲- روش میدانی
۶۵	۳-۵- مدل تحقیق
۶۶	۳-۶- تبیین متغیرهای تحقیق
۶۶	۳-۶-۱- متغیر مستقل
۶۷	۳-۶-۲- متغیر وابسته
۶۹	۳-۶-۳- متغیر کنترل
۶۹	۳-۷- فرضیه سازی و ملاکهای انتخاب فرضیه
۷۰	۳-۸- فرضیه های پژوهش
۷۲	۳-۹- روش مورد استفاده برای تجزیه و تحلیل داده ها
۷۳	۳-۹-۱- تحلیل همبستگی
۷۳	۳-۹-۱-۱- ضریب تعیین
۷۴	۳-۹-۱-۲- ضریب تعیین تعدیل شده
۷۴	۳-۹-۲- مدل های رگرسیونی داده های ترکیبی
۷۷	۳-۹-۲-۱- مزایای پانل دیتا در مقایسه با داده های مقطعی یا سری زمانی
۷۸	۳-۱۰- آزمون ناهمسانی واریانس ها
۷۸	۳-۱۱- آزمون خود همبستگی

۷۸	۳-۱۲- روش آزمون فرضیه های تحقیق به شیوه پانل دیتا
۷۸	۳-۱۲-۱- آزمون مانایی (ایستایی) متغیرها
۷۹	۳-۱۲-۱-۱- آزمون ریشه واحد
۷۹	۳-۱۲-۲- آزمون هم انباشتگی کائو
۸۰	۳-۱۳- خلاصه فصل

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل اطلاعات

۸۲	۴-۱- مقدمه
۸۲	۴-۲- آزمون فرضیه های تحقیق در حالت تلفیقی
۸۳	۴-۲-۱- بررسی آمار توصیفی
۸۴	۴-۲-۲- بررسی مانایی متغیرهای پژوهش
۸۵	۴-۲-۳- آزمون هم انباشتگی کائو
۸۵	۴-۲-۴- جدول همبستگی اسپیرمن
۸۶	۴-۲-۵- آزمون ناهمسانی واریانس ها و خود همبستگی فرضیه های تحقیق
۸۶	۴-۲-۶- آزمون فرضیه های تحقیق در حالت تابلویی
۹۹	۴-۳- خلاصه فصل
۱۰۲	۵-۱- مقدمه
۱۰۲	۵-۲- تحلیل یافته ها
۱۰۳	۵-۳- پیشنهادات
۱۰۳	۵-۳-۱- پیشنهادات مبتنی بر نتایج پژوهش
۱۰۴	۵-۳-۲- پیشنهاداتی برای تحقیقات آتی
۱۰۶	منابع:

فهرست جداول و نمودارها

- نمودار(۱-۱): موقعیت فعلی شرکتهای واگذار شده براساس تئوری چرخه عمر سازمان در ایران..... ۶
- نمودار(۱-۲): استراتژی کاهش به ازای موقعیت مختلف شرکتهای در مرحله افول ۷
- جدول (۲-۱): سهم بخش دولتی در ایجاد ارزش افزوده اقتصادی ۲۰
- جدول (۲-۲): ارزش کل واگذاریها به تفکیک مقامات واگذارکننده (۱۳۶۸ - ۱۳۷۸) ۲۲
- نمودار(۲-۱): موقعیت فعلی شرکتهای واگذار شده براساس تئوری چرخه عمر سازمان ۳۶
- نمودار(۲-۲): استراتژی کاهش به ازای موقعیت مختلف شرکتهای در مرحله افول ۳۷
- جدول (۲-۳): خلاصه نتایج تحقیقات انجام شده پیرامون خصوصی سازی ۵۶
- جدول (۳-۱): تعریف و بیان متغیرهای تحقیق ۶۶
- نمودار(۳-۱): روش آماری برای آزمون پانل دیتا با استفاده از STATA و EVIEWS ۷۳
- جدول (۴-۱): آمار توصیفی متغیرهای تحقیق ۸۴
- جدول(۴-۲): آزمون مانایی متغیرهای تحقیق در سطح اطمینان ۹۵٪ ۸۴
- جدول (۴-۳): نتایج آزمون هم انباشتگی تابلویی با استفاده از آزمون کائو ۸۵
- جدول (۴-۴): جدول همبستگی اسپیرمن ۸۵
- جدول (۴-۵): نتایج آزمون ناهمسانی واریانس ها و خود همبستگی فرضیه های تحقیق ۸۶
- جدول (۴-۶): نتایج آزمون F لیمر و هاسمن ۸۶
- جدول (۴-۷): نتایج آزمون فرضیه اول (مدل بازده دارایی ها) ۸۸
- جدول(۴-۸): نتایج آزمون فرضیه دوم (مدل بازده حقوق صاحبان سهام) ۸۹
- جدول(۴-۹): نتایج آزمون فرضیه سوم (مدل بازده فروش) ۹۰
- جدول (۴-۱۰): نتایج آزمون فرضیه چهارم (مدل سود عملیاتی قبل از بهره و مالیات) ۹۱
- جدول(۴-۱۱): نتایج آزمون فرضیه پنجم (مدل دارایی های ثابت به فروش) ۹۲
- جدول(۴-۱۲): نتایج آزمون فرضیه ششم (مدل دارایی های ثابت به مجموع دارایی ها) ۹۴

- جدول (۴-۱۳): نتایج آزمون فرضیه هفتم (مدل مجموع دارایی ها به تعداد کارکنان)..... ۹۵
- جدول (۴-۱۴): نتایج آزمون فرضیه هشتم (مدل فروش به تعداد کارکنان)..... ۹۶
- جدول (۴-۱۵): نتایج آزمون فرضیه نهم (مدل سود عملیاتی به تعداد کارکنان)..... ۹۷
- جدول (۴-۱۶): نتایج آزمون فرضیه دهم (مدل نسبت اهرمی)..... ۹۹
- جدول (۴-۱۷): خلاصه نتایج آزمون فرضیه ها به روش پانل دیتا..... ۱۰۰

فصل اول

کلیات تحقیق

مجمع تشخیص مصلحت نظام در سال ۱۳۸۰ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ را در ۳ بند تصویب و برای تصویب نهایی به مقام معظم رهبری ارائه کرد و ایشان ضمن اشاره به نکاتی پیرامون آن خواستار بررسی بیشتر شدند. پس از این مقطع سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور در آذرماه ۱۳۸۲ ابلاغ شد و اقدامات اساسی نظیر اصلاح نظام اقتصادی ایران، اصلاح نظام اداری و مدیریتی کشور، تشکیل یک ستاد و ساختار متولی تحقق چشم‌انداز و ایجاد یک عزم و اراده ملی در لایه‌های اجتماعی، برای تحقق چشم‌انداز ضروری بنظر می‌رسد بدنبال ابلاغ سند چشم‌انداز ۲۰ ساله چهارمین برنامه ۵ ساله توسعه کشور نیز تدوین شد که در فصل امور اقتصادی آن به توانمندسازی بخش خصوصی و تعاونی بعنوان محرک اصلی رشد اقتصادی و هم‌چنین کاهش تصدی-گری دولت در امور اقتصادی اشاره شده است. این تحولات زمینه را برای پیگیری بیشتر تبیین اصل ۴۴ فراهم نمود و در نهایت مجمع پس از بررسی مجدد موضوع، سیاست‌های کلی اصل ۴۴ را در آذرماه ۸۳ در ۵ بند^۱ تصویب و برای تصویب نهایی به رهبری ارائه کرد. چشم‌انداز ۲۰ ساله، قانون اساسی، تحقیق و پژوهش‌های دبیرخانه، نظریه‌های اقتصادی و مبنای تجربی ۵ مبنای مهم در تدوین سیاست‌های کلی اصل ۴۴ در نظر گرفته شد.

در خردادماه ۸۴ تمامی بندهای مصوبه مجمع غیر از بند ج توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شد. عدم ابلاغ بند ج در آن مقطع حساسیت بیشتری برانگیخت و توجه فعالان بخش اقتصاد را بیش از پیش به خود معطوف ساخت. پس از آغاز به کار دولت نهم و اعلام واگذاری سهام عدالت، ضرورت تبیین جایگاه قانونی بخش خصوصی بیش از پیش آشکار گردید و در تیرماه ۸۵ ابلاغیه بند ج سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی با توجه ویژه به بخش‌های تعاونی و خصوصی توسط رهبر انقلاب صادر شد. بنابراین ابلاغیه بند ج اصل ۴۴ گامی بزرگ برای ورود مردم در عرصه‌های اقتصادی کشور به شمار می‌آید.

به این ترتیب خصوصی سازی^۲، بسوی جبهه‌ی اول اندیشه اقتصادی و سیاسی و به عنوان راهکاری پذیرفتنی برای افزایش تولید و دستیابی به رشد اقتصادی در کشورهای کمتر توسعه یافته حرکت کرده است. در دهه ۸۰ تولید بخش خصوصی در سطح جهانی افزایش یافته است و در بسیاری از کشورهای توسعه یافته این افزایش بطور گسترده ای منعکس کننده‌ی رشد و تعالی اقتصادی این کشورها بوده است (برگ، الیوت^۳، ۱۹۸۷).

^۱ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی شامل ۵ بند زیر است:

- بند (الف) شامل محدودسازی دولت به اصل ۴۴ و آزاد سازی اقتصادی
- بند (ب) شامل سیاست‌های توسعه‌ی تعاونی
- بند (ج) شامل خصوصی سازی اقتصادی
- بند (د) شامل سیاست‌های کلی واگذاری
- بند (ه) شامل سیاست‌های اعمال حاکمیت

^۲ Privatization

^۳ Berg & Elliot

فصل اول: کلیات تحقیق

بسیاری از دولت‌ها نیز برای رهایی از بار سنگین خدمات بخش عمومی و سایر خدماتی که بخش خصوصی قادر به انجام آن است و در جهت سبک کردن بدنه‌ی فعالیت‌های دولت، به اقدامات خصوصی‌سازی روی آوردند. در خصوصی‌سازی تولید کالاها و ارائه خدمات از بخش دولتی به بخش خصوصی انتقال می‌یابد (هانک و استیو^۴، ۱۹۸۷). هم‌چنین خصوصی‌سازی به جریان اصلی اقداماتی تبدیل شده که بسیاری از کشورهای کمتر توسعه‌یافته با نرخ‌های رشد اقتصادی کمتر نسبت به کشورهای با اقتصاد بازار آزاد، مایلند آنرا تجربه کنند (فرسن و پیتر^۵، ۱۹۸۷).

خصوصی‌سازی شرکتهای دولتی نه تنها وسیله‌ای برای تغییر ساختار اقتصاد و افزایش نقش واحدهای خصوصی و افزایش رقابت است، بلکه زیربنای ضروری برای توسعه اقتصادی به شمار می‌رود (دنیل و همکاران^۶، ۲۰۰۲). در سال ۱۹۸۳ وزیر خزانهداری دولت بریتانیا (مارگارت تاچر) خصوصی‌سازی را راهبردی کلیدی اعلام کرد. آن‌ها انتظار داشتند تا در فرایند خصوصی‌سازی، بین بخش خصوصی و دولتی توازن مطلوب برقرار گردد. تغییرات بنیانی در رفتار و عملکرد صنایع دولتی به وجود آید، منافع قابل توجهی برای مصرف‌کنندگان ایجاد گردد و کارایی و رقابت بیشتر شود. در هر حال تا زمانی که رقابت در عرصه کالاها کامل نشود و مقررات جدید وضع نگردد، دولت هم‌چنان نظارت کامل برتامین کیفی و کمی کالاها با قیمت مناسب را برعهده خواهد داشت (رابرتز و پل^۷، ۱۹۹۶).

صاحب‌نظران خصوصی‌سازی هرکدام از ابعاد خاصی به تقسیم بندی اهداف خصوصی‌سازی پرداخته‌اند. برای نمونه هنری گیبون^۸ اهداف خصوصی‌سازی را در موارد زیر بیان می‌دارد:

۱. افزایش کارایی از طریق رقابتی کردن هر چه بیشتر کالاها و خدمات به نفع مصرف‌کنندگان

۲. افزایش و گسترش مالکیت در جامعه

۳. دستیابی به بالاترین ارزش در مورد کالاها و خدماتی که دولت آنرا می‌فروشد

چاک دیویس^۹ اهداف خصوصی‌سازی را این‌گونه برمی‌شمارد:

۱. کاهش اندازه دولت و کوچکتر شدن بخش عمومی

۲. ایجاد درآمدهای مالی برای بخش دولتی و رها شدن از فشارهای مالی

۳. بهبود کارایی اقتصادی

۴. ارتقای برابری و عدالت و مساوات

۵. کاهش نفوذ سازمان‌های بخش دولتی

^۴ Hank & Steve

^۵ Pherson & Peter

^۶ Daniel Et al

^۷ Roberts and Poole

^۸ Gibbon & Henty

^۹ Davis, Chuck

فصل اول: کلیات تحقیق

با توجه به مطالب فوق پژوهش حاضر در صدد این است که تاثیر خصوصی سازی به عنوان مهمترین بند سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی را بر عملکرد مالی و عملیاتی بنگاه های مشمول واگذاری آزمون نماید.

۲-۱- تشریح موضوع و بیان مساله

سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ که پس از قانون اساسی، مهم ترین سند جمهوری اسلامی می باشد، ایران اسلامی را پس از بیست سال، به قدرت برتر منطقه تبدیل خواهد کرد. مهم ترین فراز از سند چشم انداز که بارها و بارها تکرار شده است جمله زیر می باشد:

"ایران کشوری است توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه، با هویت اسلامی و انقلابی، الهام بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین الملل."

در قسمت دیگری از سند چشم انداز، جایگاه منطقه ای ایران را با ذکر منطقه مورد نظر به شرح زیر توضیح می دهد:

"دست یافتن به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی (شامل: آسیای میانه، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه) با تأکید بر جنبش نرم افزاری و تولید علم، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقاء نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن با اشتغال کامل."

از جمله اقدامات بسیار مهم و سرنوشت ساز رهبر معظم انقلاب که تأثیر بسزایی در تحول اقتصاد کشور و به دنبال آن دسترسی به اهداف سند چشم انداز بر جای خواهد گذاشت، ابلاغ سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی به رؤسای قوه مجریه، مقننه و قضائیه و مجمع تشخیص مصلحت نظام بود. کارشناسان مسایل اقتصادی بر این باورند که این ابلاغیه خصوصاً بند ج که مربوط به خصوصی سازی و گسترش مالکیت عمومی است. درباره توسعه بخش های غیر دولتی از طریق واگذاری فعالیت ها و بنگاه های دولتی متمرکز است و فصل نوبنی را در زمینه بخش خصوصی و نسبت دولت با آن خواهد گشود. مقام معظم رهبری در این ابلاغیه، ضمن تأکید بر رشد و توسعه اقتصادی مبتنی بر عدالت اجتماعی و مجاز شمردن واگذاری ۸۰ درصد از سهام بنگاه های دولتی مشمول اصل ۴۴ به بخش های خصوصی، شش رهنمود به ترتیب زیر را به قوای سه گانه و رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام ابلاغ فرمودند:

- ۱- تغییر نقش دولت از مالکیت و مدیریت مستقیم بنگاه به سیاست گذاری و هدایت و نظارت.
- ۲- توانمند سازی بخش های خصوصی و تعاونی در اقتصاد و حمایت از آن، جهت رقابت کالاها در بازارهای بین المللی.

فصل اول: کلیات تحقیق

۳- آماده‌سازی بنگاه‌های داخلی جهت مواجهه هوشمندانه با قواعد سازمان تجارت جهانی^{۱۰} در یک فرایند تدریجی و هدفمند.

۴- توسعه سرمایه انسانی دانش پایه و متخصص.

۵- توسعه و ارتقای استانداردهای ملی و انطباق نظام‌های ارزیابی کیفیت با استانداردهای بین‌المللی.

۶- جهت‌گیری خصوصی‌سازی در راستای افزایش کارایی و رقابت‌پذیری و گسترش مالکیت عمومی. تردیدی نیست که اجرای این سیاست‌های استراتژیک در کنار واگذاری سهام هشتاد درصدی کارخانه‌ها و بنگاه‌های مورد اشاره در ابلاغیه رهبری انقلاب، می‌تواند موجبات سرعت یافتن بیش از پیش آهنگ توسعه کشور و تحقق یک جهش بزرگ اقتصادی را در کشور فراهم آورد و زمینه دستیابی جمهوری اسلامی به اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله را همچنان که رهبری انقلاب تصریح فرمودند فراهم سازد.

مع الوصف با توجه به موارد ذکر شده مشخص می‌شود که جهت دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله در چارچوب سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، خصوصی‌سازی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بنابراین در این تحقیق پژوهشگر به دنبال پاسخ به این سؤال اساسی است که آیا خصوصی‌سازی بر عملکرد شرکت‌ها تاثیرگذار بوده است؟ به این سؤال، با بهره‌گیری از ابزار و معیارهای مالی و عملیاتی نظیر (سودآوری، خروجی واقعی، اهرم مالی، کارایی تولید و سطح اشتغال) پاسخ داده خواهد شد که در صورت مثبت بودن پاسخ، دولت همچنان می‌تواند نسبت به اجرای سیاست‌های خصوصی‌سازی با اطمینان بیشتری عمل کند و به تحقق سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ امیدوار باشد.

مفهوم خصوصی‌سازی در اوایل دهه ۸۰ میلادی در کشورهای سرمایه‌داری غربی که قسمت اعظم اقتصادشان در آن زمان خصوصی بود، مطرح و سپس از طریق نهادهای بین‌المللی نظیر بانک جهانی^{۱۱} و صندوق بین‌المللی پول^{۱۲} به کشورهای دیگر نیز توصیه شد. تاکنون این سیاست در اکثر کشورهای دنیا اعمال گردیده و نتایج متفاوتی نیز بدنبال داشته است.

در ساده‌ترین حالت، خصوصی‌سازی را می‌توان انتقال مالکیت تعریف کرد. در واقع خصوصی‌سازی می‌تواند به مفهوم خط‌مشی‌های مبتکرانه در جهت تغییر تعادل بین دولت و بازار و به نفع بازار باشد (کی و تامسون^{۱۳}، ۱۹۸۶). لیتل چایلد و بیس لی^{۱۴} (۱۹۹۱)، خصوصی‌سازی را وسیله‌ای اجرای بهبود عملکرد فعالیت‌های اقتصادی از طریق افزایش نقش نیروهای بازار دانستند به شرطی که حداقل ۵۰٪ سهام بخش دولتی به بخش خصوصی واگذار گردد.

^{۱۰} World Transaction Organization (WTO)

^{۱۱} World bank(WB)

^{۱۲} International money fund(IMF)

^{۱۳} Key & Thompson

^{۱۴} Little child & Beesley

فصل اول: کلیات تحقیق

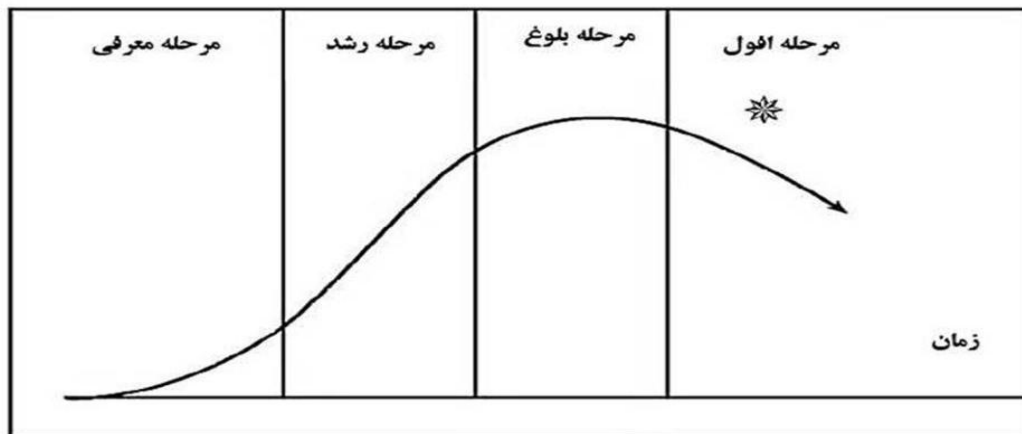
اهداف فراوانی برای خصوصی سازی مدنظر بوده اما مدنظر قرار دادن اهداف مربوطه، به کشوری که خصوصی سازی در آن اجرا می گردد بستگی دارد. اهم اهداف مربوطه در ۳ دیدگاه زیر قابل طبقه بندی است:

۱) دیدگاه اول: به خصوصی سازی به عنوان راهکاری برای انتقال مالکیت دولت و کسب درآمد برای تامین هزینه های دولت نگریده شود (آخوندی ۱۳۸۲).

۲) دیدگاه دوم: به خصوصی سازی به عنوان ابزاری برای افزایش کارایی اقتصادی نگریده شود.

۳) دیدگاه سوم: به خصوصی سازی به عنوان ابزاری برای افزایش کارایی اقتصادی و بسط عدالت اجتماعی نگریده شود (توکلی ۱۳۸۶).

خصوصی سازی روش های مختلفی دارد که بکارگیری این روش ها نیز خود مبتنی بر هدفی است که خصوصی سازی برای آن انجام می گیرد و یا اینکه به موقعیت شرکت در حال واگذاری در مراحل چرخه عمر آن بستگی دارد. در نمودار ۱-۱، موقعیت انجام خصوصی سازی نشان داده شده است.

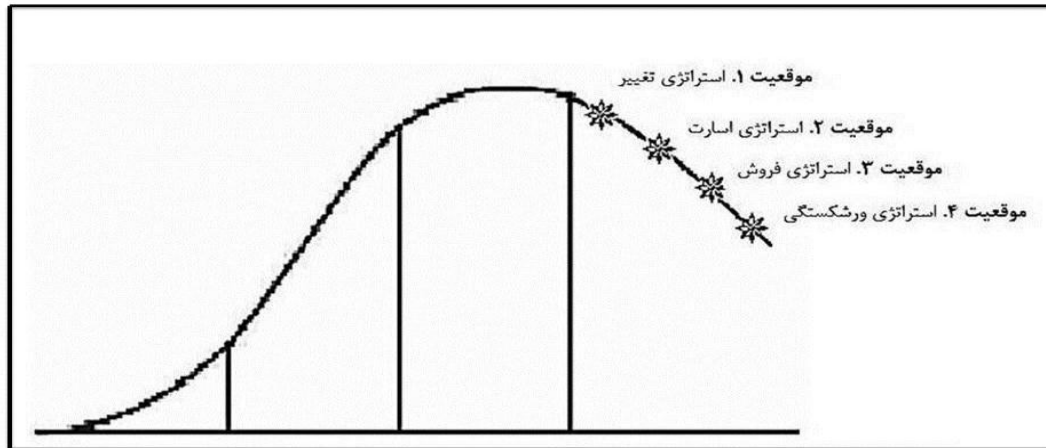
نمودار (۱-۱): موقعیت فعلی شرکت های واگذار شده براساس تئوری چرخه عمر سازمان در ایران

استراتژی ها در سطح کلان شرکت ها به سه دسته استراتژی های رشد، ثبات و کاهش تقسیم بندی می شوند استراتژی های رشد مربوط به دوره رشد، استراتژی های ثبات مربوط به دوره بلوغ و استراتژی های کاهش مربوط به دوره افول است. از آنجایی که اکثر شرکت های واگذار شده در ایران در مرحله افول قرار دارند، استراتژی های کاهش در مورد آنها صدق می کند. استراتژی های کاهش عبارتند از: استراتژی تغییر جهت، اسارت، فروش و ورشکستگی. (حسینی و صفری، ۱۳۸۷)

در استراتژی تغییر جهت، شرکت بایستی ابتدا کوچک شود تا جایی که بتواند پاسخگوی هزینه های خود باشد. سپس در ادامه موقعیت خود را تثبیت می کند. در استراتژی اسارت، شرکت خود را اسیر شرکتی دیگر می کند. بدین ترتیب از یک طرف بخش قابل توجهی از هزینه ها مثل بازاریابی، تحقیق و توسعه و آموزش حذف شده و از طرف دیگر کمک های زیادی مانند دستیابی به بازارهای جدید به شرکت ارائه می شود. در استراتژی فروش، برای شرکت مشتری وجود دارد و شرکت بطور کامل واگذار می شود. در استراتژی

فصل اول: کلیات تحقیق

ورشکستگی نیز برای شرکت مشتری قابل توجهی وجود ندارد، لذا شرکت به دادگاه واگذار شده و دادگاه نیز دارایی‌های شرکت را در ازای طلب طلبکاران واگذار می‌کند. در ضمن لازم به ذکر است که تدوین هر یک از این استراتژی‌ها بستگی به موقعیت شرکت دارد. نمودار (۱-۲) این مطلب را بخوبی نشان می‌دهد(همان).

نمودار(۱-۲): استراتژی کاهش به ازای موقعیت مختلف شرکت‌ها در مرحله افول

با عنایت به مطالب فوق و بررسی این تاثیر در صدد پاسخ گویی به سوالات زیر هستیم .

- آیا خصوصی‌سازی بر عملکرد مالی بنگاه‌های تجاری مشمول واگذاری موثر بوده است.
- آیا خصوصی‌سازی بر عملکرد عملیاتی بنگاه‌های تجاری مشمول واگذاری موثر بوده است.

۳-۱- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

تجارب کشورهای مختلف و تحقیقات انجام شده در ایران نشان می‌دهد که سیستم مدیریت دولتی و برنامه‌ریزی شده، از کارآیی پایینی برخوردار است. به همین علت کشورهای بسیاری از جمله ایران، سیاست اقتصاد بازار- اقتصاد آزاد را انتخاب کردند تا بتوانند به کمک آن بر بخشی از مشکلات خود نظیر بیکاری، زیانده بودن شرکت‌های دولتی، ناکارآمد بودن این شرکت‌ها و کسری بودجه غلبه کنند و به رشد و توسعه دست یابند. جمهوری اسلامی ایران با توجه به پیشینه مدیریت دولتی در به کارگیری غیر کارآمد منابع، نیاز دارد تا از آثار خصوصی‌سازی و تأثیر آن بر کارآیی شرکت‌های واگذار شده مطلع شود. از آن جا که بحث خصوصی‌سازی یکی از مقوله‌های مهم در بسیاری از کشورهای در حال توسعه و به ویژه ایران می‌باشد و اهدافی چون رقابت و کارآیی اقتصادی، افزایش بازدهی سرمایه‌گذاری‌ها، استفاده بهینه از امکانات و غیره را دنبال می‌کند، لذا شرکت‌های خصوصی‌شده نیز به دنبال دستیابی به افزایش کارایی و بهبود عملکرد هرچه بیشتر هستند. اهمیت بررسی خصوصی‌سازی که در این تحقیق به عنوان متغیر مستقل به کار رفته است بر عملکرد که پارامترهای بیان شده آن به عنوان متغیرهای وابسته مطرح می‌باشند در این است که می‌توان

فصل اول: کلیات تحقیق

در موفق یا ناموفق نشان دادن سیاست خصوصی سازی ایفای نقش کند یعنی طراحان خصوصی سازی که آن را در جهت افزایش کارایی به کار بسته اند را یاری کند که بدانند این عمل، هدف آن‌ها را محقق ساخته است یا نه؟

بهبود توانمندی و رقابت پذیری بخش خصوصی می تواند هم وضعیت اقتصاد داخلی و حضور موثر آن را تقویت کند و هم شرایط را برای ورود مقتدرانه و قوی در بازارهای جهانی فراهم سازد. واقعیت آن است که موفقیت اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ در اقتصاد، مستلزم بستر سازی‌های مناسب و هم‌چنین مهیاشدن بخش‌های درگیر در این مساله است، این موفقیت زمانی حاصل می گردد که اجرای این سیاست‌ها بتواند به اهدافی که برای این سیاست‌ها در نظر گرفته شده نائل آید. از آنجا که خصوصی سازی مترادف با سیاست‌های اصل ۴۴ نبوده ولی در عین حال یکی از اهداف مهم این سیاست‌ها در جهت کاهش دخالت دولت و افزایش نقش بخش خصوصی در توسعه اقتصادی کشور بشمار می رود.

حال با عنایت بر آنچه که ارائه گردید، یکی از مباحث چالش برانگیز خصوصی سازی در ایران، این است که ادعا می شود خصوصی سازی بر عملکرد بنگاه‌های مشمول واگذاری اثرات متفاوتی داشته است. اهمیت موضوع از آنجا بیشتر آشکار می گردد که بدانیم براساس ابلاغ بند ج سیاست‌های اصل ۴۴، یکی از مهم‌ترین انتظارات از خصوصی سازی، ارتقای کارایی و اثربخشی بنگاه‌های تجاری و گسترش مالکیت عمومی بوده تا به این ترتیب شرکت‌های مشمول با افزایش کارایی مالی و عملیاتی مواجه شوند. با این بیان ضرورت بررسی اثر خصوصی سازی بر عملکرد مالی و عملیاتی بنگاه‌های مذکور بعنوان یکی از مسائل مهم در حیطه خصوصی سازی تلقی می گردد که در این تحقیق به آن پرداخته می شود.

۴-۱- شکل‌گیری و بیان فرضیه‌های تحقیق

بیان مساله به صورت کلی، پژوهش را هدایت می کند، ولی تمام اطلاعات مورد نیاز را در بر نمی گیرد. از سوی دیگر، اگر کلیه اطلاعات پژوهش در مساله مطرح شود، مساله پر حجم شده و تدبیر و هدایت آن میسر نخواهد شد. بنابراین مساله به صورت علمی حل نخواهد شد، مگر اینکه به فرضیه یا فرضیه‌هایی تبدیل شود. (خاکی، ۱۳۸۴). محقق در شروع به کار تحقیق، عقیده خود را بر مبنای تئوری‌های موجود، به صورت فرضیه‌هایی در می آورد که در مراحل بعدی مورد تجزیه و تحلیل علمی قرار می گیرد تا صحت و سقم آن معلوم گردد. به این ترتیب، فرضیه پیشنهادی رد یا قبول و یا تصحیح می شود، و غلط یا درست بودن علت آن بوسیله آزمایشاتی که انجام گرفته است، روشن می شود (نبوی، ۱۳۷۳).

قبل از بیان فرضیه‌های تحقیق و متغیرهای مورد استفاده در آن، مبنای تئوریک و تجربی فرضیه‌ها و متغیرها را مورد بررسی قرار می دهیم :

فصل اول: کلیات تحقیق

دی آلسی (۱۹۸۰) و ویلالونگا^{۱۵} (۲۰۰۰)، نشان دادند که مالکیت بخش خصوصی نسبت به مالکیت بخش عمومی از عملکرد بالاتری برخوردار است، با این حال مگینسون و نتر^{۱۶} (۲۰۰۱)، شجینسکی و لوپز^{۱۷} (۱۹۹۹) و شلیفر^{۱۸} (۱۹۹۸) شواهدی را ارائه دادند که در بخشهای رقابتی، بخش خصوصی می تواند کاراتر از بخش عمومی عمل کند. از اینرو عملکرد بهتر بخش خصوصی می تواند در نتیجه: (۱) شفاف شدن اهداف و مقاصد مدیریت (ویکر و یاررو^{۱۹} (۱۹۹۱)) (۲) نظارت بیشتر توسط سهامداران (ویکرو یاررو: ۱۹۹۱) و (۳) رقابت بیشتر، بازارهای کاراتر و کنترل بیشتر مدیریت (بویکر و همکاران^{۲۰}، ۱۹۹۶؛ وینینگ و بوردمن^{۲۱}، ۱۹۹۲) باشد.

با این حال بیشتر دولت‌ها برنامه خصوصی‌سازی را به منظور دستیابی به درآمد بیشتر و بهبود عملکرد مالی و عملیاتی شرکت‌های دولتی، از طریق نیروهای بازار، بکار می گیرند علی‌الخصوص دولت‌ها انتظار دارند که خصوصی‌سازی، (۱) سودآوری شرکتها را افزایش دهد، (۲) کارایی عملیاتی شان را بهبود بخشد، (۳) منجر به سرمایه‌گذاری بیشتر در مخارج سرمایه‌ای گردد و (۴) سطح استقراض شرکت‌ها را کاهش دهد.

با این بیان بیشتر مطالعات نشان دادند که بعد از خصوصی‌سازی سودآوری شرکت‌ها افزایش قابل ملاحظه‌ای را به همراه داشته است و در اکثر این مطالعات جهت بررسی و محاسبه سودآوری از شاخص‌های نظیر بازده دارایی‌ها^{۲۲}، بازده حقوق صاحبان سهام^{۲۳}، بازده فروش^{۲۴}، سود عملیاتی قبل از بهره و مالیات^{۲۵} و توبینزکیو استفاده کرده اند (بویاکری و کلودکاست^{۲۶}، ۱۹۹۴؛ برادبوری و لاپورتا^{۲۷}، ۱۹۹۹؛ بورتولوتی و همکاران^{۲۸}، ۲۰۰۰؛ رامامورتی^{۲۹}، ۲۰۰۰؛ عمران^{۳۰}، ۲۰۰۴ و محققان دیگر). با این اوصاف گروه اول فرضیه‌های مرتبط با عملکرد مالی ما به شکل زیر بیان می گردد:

۱۵ Villalong

۱۶ Willim Magginson & Netter

۱۷ Sheshinski and lopez-calval

۱۸ Shleifer

۱۹ Viecker & Yarrow

۲۰ Boycko Et al

۲۱ Boardman & Laurin and Vining

۲۲ Return Of Assets(ROA)

۲۳ Return Of Equity(ROE)

۲۴ Return Of Sale(ROS)

۲۵ Earnings Before Interest and Tax(EBIT)

۲۶ Narjess Bobakari & Jean Cloud Cosset

۲۷ Laporta

۲۸ Bortolotti Et al

۲۹ Ramamurti

۳۰ Omran